

**ПСИХИЧНОТО БЛАГОПОЛУЧИЕ НА ЧОВЕКА –
ФАКТОРИ НА ВЛИЯНИЕ
ЛИЧНОСТ И СОЦИАЛНА СРЕДА**

ПСИХОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Том 20, Книжка 2, Септември 2017, 287-300

ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)

<http://journalofpsychology.org>; e-mail: psy_research@abv.bg

**ФУНКЦИОНАЛНИТЕ ЦЕННОСТИ КАТО ФАКТОРИ
ЗА ПСИХИЧНО БЛАГОПОЛУЧИЕ**

Ергюл ТАИР¹, Калина ПОПОВА²

*Институт за изследване на населението и човека при БАН-
Българска академия на науките,
Департамент Психология*

БЪЛГАРИЯ, София 1113, ул. Акад. Георги Бончев, бл. 6

✉ ergyul_tair@yahoo.com¹; ✉ kalina_popova@yahoo.com²

Резюме. Настоящият доклад проследява връзките между шестте базисни ценности, изведени чрез функционалната теория, предложена от В.В. Гоувей, и аспектите на психичното благополучие: „процфтяване“ и удовлетвореност от живота. Въз основа на изследване с 448 лица на възраст от 18 до 65, от които 237 мъже и 211 жени се установява, че функционалните ценности оказват по-силно влияние върху психосоциалното благополучие („процфтяване“), отколкото удовлетвореността от живота. По-конкретно, въпреки констатираните позитивни връзки между шестте базисни ценности и удовлетвореността от живота може да се приеме, че те в много слаба степен оказват влияние върху жизнената удовлетвореност, като единствено нормативните ценности са значим фактор. В същото време, свързаните с взаимоотношения и надличностни ценности в значителна степен определят психосоциалното благополучие.

Ключови думи: функционална теория; съдържание и структура на ценностите; „процфтяване“; психосоциално благополучие; удовлетвореност от живота.

Статията да се цитира по следния начин:

Таир, Е., Попова, Н. (2017). Функционалните ценности като фактори за психично благополучие. *Психологични изследвания*, Том 20, Кн. 2, 2017, 287-300. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Е. Таир, К. Попова, 2017

Приноси на авторите в статията:

Ергюл Таир – Резюме, Въведение, Теоретични предпоставки, Методология, Резултати и обсъждане, Изводи и заключение

Калина Попова – обработка на данните и графичното им представяне, Резултати и обсъждане, Използвана литература

Статията е постъпила през май 2017

Приета за публикуване през юли 2017

Публикувана през септември 2017

Авторите са прочели и одобрили окончателния вариант на ръкописа.

***THE PSYCHOLOGICAL WELL BEING – FACTORS OF INFLUENCE
PERSONALITY AND SOCIAL ENVIRONMENT***

PSYCHOLOGICAL RESEARCH

Volume 20, No 2, September 2017, 287-300

ISSN 0205-0617 (Print) ISSN 2367-9174 (Online)

<http://journalofpsychology.org>; e-mail: psy_research@abv.bg

**VALUES FROM THE PERSPECTIVE OF FUNCTIONAL
THEORY AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING**

Ergyul TAIR¹, Kalina POPOVA²

*Institute for Population and Human Studies –
Bulgarian Academy of Science, Department of Psychology*

BULGARIA, Sofia 1113, Acad. Georgi Bonchev St., Bl. 6

✉ ergyul_tair@yahoo.com¹; ✉ kalina_popova@yahoo.com²

Abstract. *The paper focuses on the links between six sub-functional values derived from functional theory proposed by V. V. Gouveia and two aspects of psychological well-being: Flourishing and Life satisfaction. Based on a study of 448 individuals aged 18 to 65, of whom 237 men and 211 women, it is found that functional values have a stronger impact on psychosocial well-being (Flourishing) than on life satisfaction. In particular, despite the positive relationships found between the six core values and the Life satisfaction scale, it can be assumed that they very little influence life satisfaction, with only normative values being a significant factor. At the same time, interactive, existence and suprapersonal values largely determine psychosocial well-being.*

Keywords: functional theory; structure and content of the values; Flourishing scale; Psychosocial well-being; Life satisfaction.

The article can be cited as follows:

Tair, E., Popova, K. (2017). Funktsionalnite tsennosti kato faktori za psihichno blagopoluchie. [Values from the Perspective of Functional Theory and Psychological Well-being]. *Psychological Research*, Volume 20, Number 2, 2017, 287-300] ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online), (in Bulgarian).

© E. Tair, K. Popova, 2017

Contribution:

Ergyul Tair – Abstract, Introduction, Theoretical background, Methodology, Results & Discussion, Conclusions

Kalina Popova – Data processing and graphics, Results & Discussion, References

Submitted – May 2017

Revised – July 2017

Published – September 2017

The authors have read and approved the final manuscript.

ВЪВЕДЕНИЕ

Източниците на щастие могат да се дефинират като степен на удовлетвореност от група величини, зависими от средата или културата, емоционалното състояние на личността или от всичко, което е противоположно на психичен дистрес и безпокойство, като разбира се, съществена роля има и здравният статус на лицето (Argyle 2001). Същевременно като значими фактори за благополучието на индивида се открояват личностните черти екстраверсия и емоционална стабилност, но също така активното участие в социалния живот, професионалното развитие и др. (Таир 2011). Редица изследвания представят наличието на универсални и културно специфични фактори, определящи го в резултат на удовлетворяване на потребностите. Евдемоничната традиция в изследването на благополучието определя шест основни потребности – автономност, развитие, цел в живота, майсторство над средата, взаимоотношения и себеприемане, чието постигане е определящо за жизнената удовлетвореност (Ryff & Keyes 1995). В друга теоретична насока се посочват три основни потребности – автономност, компетентност и взаимоотношения (Deci & Ryan 2000), като тяхното удовлетворяване е решаващо за психичното благополучие, ако се вземат под внимание установените тенденции в страни като Германия, Русия и САЩ (напр. Chirkov & Ryan 2001; Schmuck et al. 2000). Все пак, спиралата на потребностите и желанията е безкрайна, стандартите нарастват и удовлетворяването на потребностите не е достатъчно за постигането на щастие, но не може да се пренебрегне ролята на културно специфичните цели и ценностите за постигане на психично благополучие (Diener et al. 2003).

Психичното благополучие може да се приеме за синоним на качеството на живот на индивидуално равнище, чиито основни индикатори са жизнената удовлетвореност и щастieto. Личността използва различни критерии, за да оцени своето благополучие, като приписва индивидуална тежест

на отделните елементи, за да достигне до обща преценка. От една страна, тези преценки отразяват как индивидът възприема своя живот на равнището на когнитивни оценки, т.е. жизнена удовлетвореност, от друга, отразява честотата на два емоционални фактора – позитивен и негативен афект (напр. Diener & Diener 1995). За да постигне субективно усещане за благополучие (СУБ) личността трябва да осигури баланс между позитивния и негативния афект, при който да има повече позитивни, отколкото негативни емоции и високо ниво на удовлетвореност от живота, която отразява оценките за живота като цяло и отделните негови аспекти (семейство, работа и др.). Афективният баланс е рефлексия за непосредствените позитивни и негативни преживявания, докато удовлетвореността от живота е по-дългочасова преценка по отношение на идеала и стандартите на живот, за реализацията на целите и aspirationите.

През годините идеята за СУБ, развита от Ед Динер и колеги (напр. Diener & Diener 1995; Oishi et al. 1999; Diener et al. 2003), се разширява на базата на теориите за оптималното функциониране на личността (напр. Deci & Ryan 2000; Ryan & Deci 2000; Ryff & Keyes 1995). Те постулират идеята за универсални човешки потребности и ефективно функциониране, като предлагат нов подход, озаглавен психологично благополучие, който твърдят, че се различава от СУБ, макар да се припокрива емпирично с него. Докато СУБ се определя като оценката на личността за живота ѝ, то психологичното благополучие отразява оптималното ѝ функциониране.

Впоследствие Динер и колеги предлагат нова скала, която първоначално определят като мярка за психосоциално благополучие, а по-късно означават като скала за „процъфтяване“ (Flourishing Scale) (Diener et al. 2010). Новата скала обединява идеите за благополучието, произтичащи от хуманистичната традиция, като цели в живота (Ryff & Keyes 1995; Seligman 2002), позитивни и подкрепящи взаимоотношения (Ryan & Deci 2000; Ryff & Keyes 1995),

ангажираност и интереси (Ryff & Keyes 1995; Seligman 2002), компетентност (Deci & Ryan 2000; Ryff & Keyes 1995) и др. При създаването на скалата се вземат предвид и други позиции: от теориите за социалния капитал, като основа за благополучието на обществото (напр. Helliwell et al. 2009); социалните взаимоотношения с акцент върху потребността да се подкрепят другите (Brown, S. L. et al. 2003, Dunn, E. et al. 2008) и оптимизма, като значим фактор за здравето и оптималното функциониране на личността (Scheier & Carver 2003; Seligman 2002). По този начин се предлага кратка скала, която обединява тези по-нови и различни идеи в разбирането на психичното благополучие (Diener et al. 2010). Скалата е използвана и в други български изследвания във връзка с психично и субективно усещане за благополучие в юношеска възраст (Калчев 2014). Тя е част от нашите по-широки проучвания на благополучието, но тук ще се разглежда само във връзка с ценностите.

ЦЕННОСТИ И БЛАГОПОЛУЧИЕ

Съществуват множество определения на термина ценности, но отделните позиции могат да се обединят около разбирането им като генерализирани оценъчни стандарти, които определят желаните резултати и начините за тяхното постигане (Байчинска 1994; Rokeach 1973; Schwartz & Bilski 1990). Ценностите са мотивационни конструкции и могат да се разглеждат като най-общите цели, които имаме в живота. Тяхната природа е амбивалентна, защото от една страна функционират като обективни норми и регулатори на социалното поведение, а от друга, са субективни концепции за нещо желано от индивида или групата. Ценностите се приемат за регулатори на активността на личността и осигуряват възможност за промяна на хедонистичното ниво (Lyubomirsky et al. 2005). Ролята на целите в живота на индивида е безспорна, като тяхното реализиране се свързва с позитивни преживявания и удовлетвореност от живота (напр. Emmons 1986). Предпола-

га се също, че пътищата за постигане на целите се определят от принадлежността към индивидуалистична или колективистична култура (напр. Schwartz 1992; Triandis 1995). Приема се, че хората в индивидуалистичните култури преследват цели, които отразяват личните желания и потребности, докато тези в колективистичните – предимно отразяващи вътрешно групови желания и стремежи. Налице са доказателства, че самооценката и свободата са важни предиктори на жизнената удовлетвореност по-скоро в индивидуалистичните, отколкото в колективистичните култури (Diener & Diener 1995; Oishi et al. 1999).

Налице са различни подходи към изследване на ценностите (Rokeach 1973; Schwartz & Bilski 1990), като в настоящото изследване ще се приложи функционалната теория, предложена от В. Гоувея (Gouveia 1998, 2003, 2013; цит. по Таир и др. 2016). Моделът, който се предлага (вж. табл. 1.), се основава на две широко приети функции:

1) ценностите, като насочващи поведението (личностни, централни и социални цели) и

2) ценностите, като средство за изразяване на потребностите (оцеляване и развитие). В резултат на това се обособяват шест базисни ценности (субфункции): стимулация, себеутвърждаване, съществуване, взаимоотношения, надличностни и нормативни ценности (за подр. Вж. Таир и др. 2016).

Накратко, ценностите, свързани със стимулация, когнитивно представляват физиологичните потребности за разнообразие и удоволствие. Себеутвърждаващите ценности изразяват потребността за оцеляване и фокусът е върху личностните цели. Тези ценности са важни също за успешните социални взаимоотношения и институционалното функциониране (Schwartz 1992). Ценностите на съществуването изразяват най-основните физиологични потребности и тези от сигурност. Ценностите, свързани с взаимоотношения, изразяват потребността за развитие, но фокусът е върху социалните цели, като акцент са създаването и поддържането на междулично-

ТАБЛИЦА 1
 ФАСЕТИ, ДИМЕНСИИ И ОСНОВНИ ЦЕННОСТИ ВЪВ ФУНКЦИОНАЛНАТА ТЕОРИЯ

TABLE 1
 FACETS, DIMENSIONS AND BASIC VALUES IN FUNCTIONAL THEORY

		Ценностите като насочващи поведението (кръг на целите)		
		Личностни цели (индивидът сам по себе си)	Централни цели (основна цел в живота)	Социални цели (индивидът в обществото)
Ценностите като изява на потребностите (ниво на потребностите)	Потребности, свързани с просперитет, развитие (възможности)	Стимулация, вълнение Емоция Удоволствие Сексуалност	Надличностни Красота Знание Зрялост	Взаимоотношения Обич (любов) Принадлежност Подкрепа
	Потребности, свързани с оцеляването (заплахи)	Себеутвърждаване Власт Престиж Успех	Съществуване Здраве Стабилност Оцеляване	Нормативни Послушание Вяра Традиция

стни отношения. Надличностните ценности представляват потребности от по-висок порядък – естетика, знание и себеактуализация, наблягайки на по-абстрактни идеи, които предполагат по-добро разбиране и усвояване на физическата и социалната среда. Те могат да се разглеждат като източник за ценностите на хедонизма, стимулацията и взаимоотношенията. Нормативните ценности когнитивно представляват потребността от контрол, като се фокусират върху социалните правила, отразяващи важността на съхранение на собствената култура и традиционните норми.

Констатирахме значими полови и възрастови различия във функционалните ценности при изследването в България, които са в съответствие с теоретичния модел и предишните изследвания (Gouveia et al. 2014). Като цяло, с нарастване на възрастта спада значението на ценностите, свързани със съществуване, стимулация, взаимоотношения и донякъде себеутвърждаване. Също така при юношите са по-добре изразени личностните цели (стимулация, себеутвърждаване), както и ценностите, свързани с оцеляване – съществуване и нормативни ценности. Различията в ценностите не са само възрастови, но е налице и джендър ефект, като може да се приеме,

че мъжете са по-лично насочени (стимулация), докато ориентацията на жените е повече към централни (надличностни, съществуване) и социални (взаимоотношения, нормативни) цели (Таир и др. 2016).

Анализът на връзките между ценности и благополучие се осъществява в рамките на перспективата за ценностите, като свързани със здравето (напр. Ryan & Deci 2000) или чрез перспективата за конгруентност на ценностите (напр. Sagiv et al. 2004). Първата перспектива приема, че поддържането на вътрешни ценности, т.е. свързани с удовлетворяване на потребността от развитие, води до повишаване на благополучието. Обратно, удовлетворяването на външни ценности, които са ориентирани към одобрение и похвала от другите, снижавава благополучието (Ryan & Deci 2000). Редица изследвания потвърждават тази предположения в различни културни среди (Kasser & Ryan 1996; Kasser & Ahuvia 2002; Schmuck et al. 2000; Vansteenkiste et al. 2006). Налице са изследвания, при които не се установяват връзки с вътрешните ценности, по-специално между доброжелателност и универсализъм и удовлетвореност от живота (Sagiv & Schwartz 2000). От своя страна, хипотезата за конгруентност предполага, че под-

държането на ценности, които са сходни с тези на средата, води до по-високи нива на благополучие, без значение дали те са вътрешни или външни (Sagiv et al. 2004). Изследванията потвърждават тези предположения и установяват, че например ценността власт позитивно предсказва благополучието при студенти от бизнес специалности, докато е негативен предиктор при студенти от специалност психология (Sagiv & Schwartz 2000). В мащабно проучване с пет различни извадки върху двете перспективи се установяват тенденции, подобни на посочените (Bobowik et al. 2010). Ценности като хедонизъм, стимулация и себенабоченост, т.е. изразяващи индивидуалистични ориентации и отвореност към опита демонстрират слаби, но позитивни връзки с афективното благополучие (щастие). От друга страна, консервативните и колективистични ценности, т.е. традиция, конформност имат негативни връзки с благополучието. Следователно, налице са специфични връзки между ценности и благополучие, които подкрепят очакванията, че предимно индивидуалистичните и свързаните с развитие ценности повишават благополучието, а други, предимно колективистични и ориентирани към одобрение го снижават (Ryan & Deci 2000; Kasser & Ahuvia 2002; Vansteenkiste et al. 2006).

В наше изследване на връзките между благополучие и ценности с модела на Ш. Щварц при студенти от Аржентина, България и Финландия се установиха тенденции подобни на описаните по-горе (Таир, Sortheix 2011). Оказва се, че най-щастливи и удовлетворени от живота си са студентите по педагогика във Финландия и българските студенти по бизнес администрация. Финландските бизнес студенти имат най-ниски резултати по психосоциално благополучие. Резултатът е интересен, защото Финландия е на първо място, а България на последно място по жизнена удовлетвореност в Европа (измерено общо за популацията в Европейското социално изследване в периода на нашето изследване) (Dittmar 2008). Съответно, психичното благополучие е най-високо при финландските сту-

денти по педагогика, които демонстрират ценности, съответстващи на културната норма. Българските бизнес студенти живеят в индивидуалистична страна (където ценностите себенабоченост и отвореност към нов опит са свързани с жизнена удовлетвореност) и поддържат тези ценности (хедонизъм и себенабоченост са първи в тяхното ранжиране), следователно при тях също е налице конгруентност между личните ценности и тези на средата. Обратно, при финландските бизнес студенти липсва конгруентност с ценностния профил на страната, защото извеждат хедонизъм и себенабоченост на предни позиции, поради което имат най-ниските резултати по благополучие сред изследваните групи, като при тях е най-силна и връзката между конгруентност и благополучието (за подр. Таир, Sortheix 2011). Въпреки различията в ценностните предпочитания на аржентинските и българските студенти по психология, те не представят значими различия в психичното си благополучие. Единствено, в съответствие с културната норма (доброжелателност, конформност), аржентинските студенти имат най-силна идентификация с членовете на групата, към която принадлежат.

Цел, задачи и хипотези на ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на настоящата работа е да проучи ролята на функционалните ценности като фактори за психичното благополучие, разбирано като удовлетвореност от живота и „процфтяване“.

Задачите на изследването включват:

1) Да се проследят връзките между ценностните субскали съществуване, себеутвърждаване, стимулация (вълнение), взаимоотношения, нормативни и надличностни ценности и удовлетвореност от живота.

2) Да се проследят връзките между ценностните субфункции и „процфтяване“.

3) Да се установи ролята на функционалните ценности за психичното благополучие.

ХИПОТЕЗИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Очакваме функционалните ценности да бъдат значим фактор за психичното благополучие. Изхождайки от констатираните връзки между ценностите и благополучието, от една страна, а от друга, базирайки се на същността на функционалните ценности, очакваме ценностите, свързани със съществуване, надличностни и нормативни ценности в значителна степен да повишават психичното благополучие.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО**ИНСТРУМЕНТАРИУМЪТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО****ВКЛЮЧВА:**

1) *Въпросник за базисни ценности* (the Basic Values Questionnaire, BVQ, Gouveia 2003), който съдържа 18 специфични ценности или маркери (здраве, сексуалност, успех и т.н.). Посочените ценности представят шестте субфункции (вж. табл. 1.). Оценката на ценностите се осъществява с помощта на 7-степенна Ликертова скала от 1 „напълно маловажна“ до 7 „изключително важна“ (за подробности вж. Таир и др. 2016).

2) *Скала за „процъфтяване“* (Flourishing Scale) (Diener et al. 2010). Скалата е кратък инструмент, включващ 7 твърдения, които се оценяват с помощта на 6-степенна Ликертова скала от 1 „напълно несъгласен“ до 6 „напълно съгласен“. Примерни айтеми: „Отношенията ми с хората са подкрепящи и възнаграждащи“, „Компетентен и умел съм във важните за мен дейности“ и др.

3) *Удовлетвореност от живота* – използва се популярната 5-айтемна скала на Е. Динър (Satisfaction with life scale) (Diener 1994), като твърденията в настоящото изследване се оценяват с помощта на 6-степенна Ликертова скала от 1 „напълно несъгласен“ до 6 „напълно съгласен“.

ИЗВАДКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследването е осъществено в периода 2014–2015 г., като извадката включва 448 лица, от които 237 мъже и 211 жени. Във възрастов план 50% от участниците са на 18 години (ученици от професионални гимназии в голям областен град), от които 146 мъже и 82 жени. Останалите 50% – 224 лица, са от цялата страна на възраст 19–65 години ($M = 39,4$, $SD = 12,97$), като има равномерно представителство във всички възрасти.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

В съответствие с целите на изследването, първо, ще разгледаме резултатите от корелационния анализ, за проверка на връзките на функционалните ценности с благополучието (табл. 2.). Трябва да отбележим, че поради сравнително високата корелация (.50) между скалата за удовлетвореност от живота и скала „Процъфтяване“ бяха осъществени парциални корелации за всяка скала при контролиране на другата, т.е. връзките между функционалните ценности и процъфтяването са проследени при контролиране на жизнената удовлетвореност. Съответно,

ТАБЛИЦА 2

РЕЗУЛТАТИ ОТ КОРЕЛАЦИОНЕН АНАЛИЗ ПРИ ФУНКЦИОНАЛНИ ЦЕННОСТИ И БЛАГОПОЛУЧИЕ

TABLE 2

RESULTS OF A CORRELATIONAL ANALYSIS OF FUNCTIONAL VALUES AND WELL-BEING

	Стимул.	Себеутвърж.	Съществ.	Надличн.	Взаимоотн.	Норматив.
Скала „Процъфтяване“	0,28 (0,21)	0,23 (0,17)	0,32 (0,26)	0,36 (0,30)	0,43 (0,38)	0,23 (0,13)
Удовлетвореност от живота	0,21 (0,08*)	0,18 (0,08*)	0,22 (0,07*)	0,21 (0,04*)	0,21(0*)	0,24 (0,15)

* Всички корелации са значими при $p < 0,001$, освен означените с *

** В скоби са представени парциалните корелации

връзките на удовлетвореността от живота и ценностите са проверени при контролиране на скала „Процфтяване“.

Резултатите представят, от една страна, слаби позитивни връзки между функционалните ценности и удовлетвореността от живота, но както се вижда от парциалните корелации, тези връзки значително намаляват или изчезват при контролиране на скала „Процфтяване“. Следователно, връзките на удовлетвореността от живота с функционалните ценности се медиатират от връзката ѝ с „процфтяването“. Единствено като по-значима, но слаба все пак, се запазва връзката на жизнената удовлетвореност с нормативните ценности. От друга страна, асоциациите между функционалните ценности и „процфтяване“ са позитивни и варират от слаби до умерени, като при контролиране на жизнената удовлетвореност, най-значими остават асоциациите с взаимоотношения и надличностни ценности. Също така са налице позитивни, но слаби връзки между процфтяване и ценностите съществуване, стимулация и себеутвърждаване.

На табл. 3. са представени резултатите от осъществения йерархичен регресионен анализ, от които става ясно, че функционалните ценности са значим фактор за психично благополучие, като влиянието е по-

силно върху „Процфтяване“, отколкото върху жизнената удовлетвореност. Близко 1/5 от психичното благополучие, определено като процфтяване, се определя от ценностите, свързани с взаимоотношенията и надличностните ценности. С други думи, важноста (като водещ принцип в живота) на ценностите, които са по-скоро централни и социални, както и свързвани с потребността от развитие, в значителна степен определят благополучието на личността, нейното усещане, че е компетентна и умела, че има добри взаимоотношения с другите, че е ангажирана и с удовлетворяващи цели в живота. Функционалните ценности по-слабо влияят върху удовлетвореността от живота ($R^2 = ,09$), като единствено нормативните ценности имат значимо влияние ($\beta = 0,14$; $p = ,017$).

Донякъде резултатът за по-слабото влияние на ценностите върху удовлетвореността от живота е очакван, като се има предвид, че и други изследвания не установяват връзки между ценностите и удовлетвореността от живота (напр. Sagiv & Schwartz 2000) или пък установяват връзки предимно с афективния компонент на субективното благополучие (Bobowik et al. 2010), като демонстрират позитивни връзки на щастието с ценности като хедонизъм, стимулация и себенаоченост.

ТАБЛИЦА 3

РЕЗУЛТАТИ ОТ РЕГРЕСИОНЕН АНАЛИЗ ПРИ ФУНКЦИОНАЛНИ ЦЕННОСТИ И БЛАГОПОЛУЧИЕ

TABLE 3

RESULTS OF A REGRESSION ANALYSIS OF FUNCTIONAL VALUES AND WELL-BEING

	Скала за „процфтяване“				Удовлетвореност от живота			
	$R^2 = 0,21$; $F = 18,23$; $p < 0,001$				$R^2 = 0,09$; $F = 6,22$, $p < 0,001$			
	B	Beta	t	Sig.	B	Beta	T	Sig.
Константа	18,25		12,14	0,000	12,29		8,00	0,000
Стимулация	0,32	0,08	1,42	0,156	0,12	0,10	1,61	0,107
Себеутвърждаване	-0,15	-0,03	-0,59	0,553	0,01	0,01	0,09	0,925
Съществуване	0,39	0,08	1,31	0,191	0,10	0,06	1,00	0,320
Надличностни	0,65	0,13	2,21	0,028	0,07	0,05	0,69	0,488
Взаимоотношения	1,39	0,31	5,27	0,000	0,06	0,04	0,62	0,535
Нормативни	-0,08	-0,02	-0,34	0,732	0,18	0,14	2,40	0,017

Удовлетвореността от живота се разглежда като когнитивен и глобален самооценъчен компонент на благополучието. С други думи, доколко личността е доволна от постигнатото в живота си, от условията си на живот, доколко оценява реалния си живот като близък до идеалната му представа и т.н.. Според получените в настоящото изследване резултати, удовлетвореността от живота в голяма степен е независима от присъщите за индивида ценности, но в същото време е значимо свързана с по-широкото психосоциално благополучие.

В съответствие с теоретичната ѝ основа, съдържателно айтемите от скалата за „процъфтяване“ отразяват едно по-широко разбиране на аспектите на благодеяние и просперирание. Включват самооценка за наличие на смисъл и удовлетворяваща цел в живота, компетентност, ангажираност и интерес в собствените дейности, подкрепящи взаимоотношения, допринасяне за благополучието на другите, оптимизъм и др. В този смисъл е ясно, че важноста като водещ принцип в живота на ценностите, свързани с взаимоотношенията (обич, принадлежност, подкрепа) и надличностните ценности (красота, знание, зрялост) е по-пряко свързана с „процъфтяването“. Останалите ценностни субфункции (себеутвърждаване, стимулация, съществуване и нормативни ценности) са по-слабо свързани и обуславящи самооценката за „процъфтяване“.

Изводи и обобщения

Резултатите от настоящото изследване могат да се обособят в две насоки:

Първо, налице са слаби до умерени позитивни връзки между функционалните ценности и удовлетвореността от живота, но тези връзки в значителна степен се дължат на асоциациите на жизнената удовлетвореност с психосоциалното благополучие. Функционалните ценности имат слабо влияние върху жизнената удовлетвореност, като значима роля имат единствено нормативните ценности. С други думи, ценностите, свързани с послушание, вяра и

традиции слабо съдействат за удовлетвореността от живота.

Второ, налице са умерени позитивни връзки между функционалните ценности и „процъфтяването“. Ценностите, свързани с взаимоотношения и надличностните ценности в значителна степен определят психосоциалното благополучие. С други думи, ориентацията към ценности, свързани с принадлежност, обич и социална подкрепа, както и към красота, знание и зрялост в значителна степен съдействат за психосоциалното благополучие на личността.

Трето, представената скала за „процъфтяване“ отразява важен аспект на субективното и психично благополучие и е важно допълнение към другите инструменти за оценка на благополучието.

В обобщение, оптималното функциониране на личността, изразяваща се в намирането на смисъл и постигането на цели, ангажираността и компетентността, позитивните и подкрепящи взаимоотношения в значителна степен се определят от основните цели в живота, свързани с развитието, с по-доброто разбиране и усвояване на физическата и социалната среда, със създаването и поддържането на междуличностни отношения.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Байчинска, К.** (1994). *Ценности. Ценностен стрес... Ценностна криза!* Акад. изд. „Марин Дринов“, С.
2. **Калчев, П.** (2014). *Психично благополучие в юношеска възраст*. Изд. „Изток-Запад“.
3. **Таир, Е.** (2011). *Лицата на щастието. Личностни, професионални и межкултурни различия в психичното благополучие*. ИИНЧ-БАН, С., 188 стр.
4. **Таир, Е., Гоуея, В. Попова, К.** (2016). *Ценностите на личността през погледа на функционалната теория: Изследване в България. Психологични изследвания*, кн. 2, 65–84.
5. **Таир, Е., Sorthex, F. M.** (2011). *Ценности и психично благополучие при студенти от Аржентина, България и Финландия. X международна научна конференция „Приложната психология в България: възможности и*

- перспективи 2011“, Унив. Издателство ВСУ „Н. Храбър“, 70–81.
6. **Argyle, M.** (2001). *The Psychology of Happiness*. New York: Taylor & Francis.
 7. **Brown, S. L., Nesse, R. M., Vinokur, A. D. & Smith, D. M.** (2003). Providing support may be more beneficial than receiving it: Results from a prospective study of mortality. *Psychological Science*, 14, 320-327. doi:10.1111/1467-9280.14461.
 8. **Bobowik, M., Basabe, N., Paez, D., Jimenez, A. & Bilbao, M. A.** (2010). Personal Values and Well-Being among Europeans, Spanish Natives and Immigrants to Spain: Does the Culture Matter? *Journal of Happiness Studies*, vol. 12, 401-419.
 9. **Chirkov, V. I. & Ryan, R. M.** (2001). Parent and teacher autonomy support in Russia and U.S. adolescents: common effects on well-being and academic motivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 32, 618-635.
 10. **Deci, E. L. & Ryan, R. M.** (2000). The “what” and „why“ of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, vol. 11, 227-268.
 11. **Diener, E.** (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, vol. 31, 103-157.
 12. **Diener, E. & Diener, M.** (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 68, 653-663.
 13. **Diener, E., Oishi, S. & Lucas, R. E.** (2003). Personality, Culture, and Subjective Well-being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life. *Annual Review of Psychology*, vol. 54, 403-42.
 14. **Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., and Biswas-Diener, R.** (2010). New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings. *Social Indicators Research*, vol. 97(2), 143-156.
 15. **Dittmar, H.** (2008). *Consumer Society, Identity, and Well-Being: The Search for the ‚Good Life‘ and the ‚Body Perfect‘*. European Monographs in Social Psychology Series (edited by Rupert Brown). London and New York: Psychology Press.
 16. **Dunn, E., Aknin, L. B. & Norton, M. I.** (2008). Spending money on others promotes happiness. *Science*, 319, 1687-1688. doi:10.1126/science.1150952.
 17. **Emmons, R. A.** (1986). Personal strivings: An approach to personality and subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 51, 1058-1068.
 18. **Gouveia, V. V., Milfont, T. L., V. M. Guerra** (2014). Functional theory of human values: Testing its content and structure hypothesis. *Personality and Individual Differences*, vol. 60, 41-47.
 19. **Helliwell, J. F., Barrington-Leigh, C., Harris, A. & Huang, H.** (2009). International evidence on the social context of well-being. In E. Diener, D. Kahneman, & J. F. Helliwell (Eds.), *International differences in well-being*. Oxford, UK: Oxford University Press.
 20. **Kasser, T. & Ahuvia, A.** (2002). Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, vol. 32, 137-146.
 21. **Kasser, T. & Ryan, R. M.** (1996). Further examining the American Dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 22, 280-287.
 22. **Lyubomirski, S., King, L. & Diener, E.** (2002). The Benefits of frequent positive effects: Does Happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, vol. 131, 616-628.
 23. **Oishi, S., Diener, E., Suh, E. & Lucas, R. E.** (1999). Value as a moderator in subjective well-being. *Journal of Personality*, vol. 67, 157-184.
 24. **Rokeach, M.** (1973). *The nature of Human Values*. New York, Free Press.
 25. **Ryan, R. M. & Deci, E. L.** (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, vol. 55(1), 68-78.
 26. **Ryff, C. & Keyes, C.** (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social psychology*, vol. 69(4), 719-724.
 27. **Sagiv, L. & Schwartz, S. H.** (2000). Values and subjective well-being: direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, vol. 30, 177-198.
 28. **Sagiv, L., Roccas, S. & Hazan, O.** (2004). Value pathways to well-being: Healthy values, valued goal attainment, and environmental congruence. In A. Linley & J. Stephen (Eds.), *Positive psychology in practice* (pp. 68-85). New York: John Wiley.
 29. **Scheier, M. F. & Carver, C. S.** (2003). Self-regulatory processes and responses to health threats: Effects of optimism on well-being. In J. Suls & K. A. Wallston (Eds.), *Social psychological foundations of health and illness* (pp. 395-428). Malden, MA: Blackwell.

30. **Schmuck, P., Kasser, T. & Ryan, R. M.** (2000). Intrinsic and extrinsic goals: their structure and relationship to well-being in German and U.S. college students. *Social Indicators Research*, vol. 50, 225-241.
31. **Schwartz, S. H.** (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in twenty countries". In: M.P. Zanna (Ed.) *Advances in experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press.
32. **Schwartz, S. H. & Bilski, W.** (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extension and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 58, 878-891.
33. **Seligman, M. E. P.** (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
34. **Triandis, H. C.** (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview.
35. **Vansteenkiste, M., Duriez, B., Simons, J. & Soenens, B.** (2006). Materialistic values and well-being among business students: Further evidence of their detrimental effect. *Journal of Applied Psychology*, vol. 36, 2892-2908.
6. **Argyle, M.** (2001). *The Psychology of Happiness*. New York: Taylor & Francis.
7. **Brown, S. L., Nesse, R. M., Vinokur, A. D. & Smith, D. M.** (2003). Providing support may be more beneficial than receiving it: Results from a prospective study of mortality. *Psychological Science*, 14, 320-327. doi:10.1111/1467-9280.14461.
8. **Bobowik, M., Basabe, N., Paez, D., Jimenez, A. & Bilbao, M. A.** (2010). Personal Values and Well-Being among Europeans, Spanish Natives and Immigrants to Spain: Does the Culture Matter? *Journal of Happiness Studies*, vol. 12, 401-419.
9. **Chirkov, V. I. & Ryan, R. M.** (2001). Parent and teacher autonomy support in Russia and U.S. adolescents: common effects on well-being and academic motivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 32, 618-635.
10. **Deci, E. L. & Ryan, R. M.** (2000). The "what" and „why“ of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, vol. 11, 227-268.
11. **Diener, E.** (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, vol. 31, 103-157.
12. **Diener, E. & Diener, M.** (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 68, 653-663.
13. **Diener, E., Oishi, S. & Lucas, R. E.** (2003). Personality, Culture, and Subjective Well-being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life. *Annual Review of Psychology*, vol. 54, 403-42.
14. **Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, DW., Oishi, S. and Biswas-Diener, R.** (2010). New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings. *Social Indicators Research*, vol. 97(2), 143-156.
15. **Dittmar, H.** (2008). *Consumer Society, Identity, and Well-Being: The Search for the 'Good Life' and the 'Body Perfect'*. European Monographs in Social Psychology Series (edited by Rupert Brown). London and New York: Psychology Press.
16. **Dunn, E., Aknin, L. B. & Norton, M. I.** (2008). Spending money on others promotes happiness. *Science*, 319, 1687-1688. doi:10.1126/science.1150952.

REFERENCES

1. **Baychinska, K.** (1994). *Tsenmosti. Tsennosten stress... Tsennostna kriza!*. Akad. Izd. "Marin Drinov", S. [*Values, Stress related to Values, Crisis of Values*]. "Marin Drinov", PH "Marin Drinov", S. (In Bulgarian).
2. **Kalchev, P.** (2014). *Psihichnoto blagopoluchie v yunosheska vazrast. [Psychological Well-being in Adolescence]*. PH Iztok-Zapad, S.] (In Bulgarian).
3. **Tair, E.** (2011). *Licata na shtastieto. Lichnostni, profesionalni i mezhdokulturni razlichia v psihichnoto blagopoluchie*. IPHS-BAS, pp. 188 [*The Faces of Happiness. Personal, Occupational and Cross-cultural Differences in Psychological Well-being*]. IPHS-BAS, pp. 188] (In Bulgarian).
4. **Tair, E., Gouveia, V. V., Popova, K.** (2016). Tsennostite na lichnostta prez pogleda na funkcionalnata teoria: Izsledvane v Bulgaria. [Personal Values from the Perspective of Functional Theory of Human Values: Bulgarian study. *Psychological Research*, 2, 65-84] (In Bulgarian).
5. **Tair, E., Sortheix, F. M.** (2011). Tsennosti i psihichno blagopoluchie pri studensti ot Arzhen-

17. **Emmons, R. A.** (1986). Personal strivings: An approach to personality and subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 51, 1058-1068.
18. **Gouveia, V. V., Milfont, T. L., V. M. Guerra** (2014). Functional theory of human values: Testing its content and structure hypothesis. *Personality and Individual Differences*, vol. 60, 41-47.
19. **Helliwell, J. F., Barrington-Leigh, C., Harris, A. & Huang, H.** (2009). International evidence on the social context of well-being. In E. Diener, D. Kahneman, & J. F. Helliwell (Eds.), *International differences in well-being*. Oxford, UK: Oxford University Press.
20. **Kasser, T. & Ahuvia, A.** (2002). Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, vol. 32, 137-146.
21. **Kasser, T. & Ryan, R. M.** (1996). Further examining the American Dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 22, 280-287.
22. **Lyubomirski, S., King, L. & Diener, E.** (2002). The Benefits of frequent positive effects: Does Happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, vol. 131, 616-628.
23. **Oishi, S., Diener, E., Suh, E. & Lucas, R. E.** (1999). Value as a moderator in subjective well-being. *Journal of Personality*, vol. 67, 157-184.
24. **Rokeach, M.** (1973). *The nature of Human Values*. New York, Free Press.
25. **Ryan, R. M. & Deci, E. L.** (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, vol. 55(1), 68-78.
26. **Ryff, C. & Keyes, C.** (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social psychology*, vol. 69(4), 719-724.
27. **Sagiv, L. & Schwartz, S. H.** (2000). Values and subjective well-being: direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, vol. 30, 177-198.
28. **Sagiv, L., Roccas, S. & Hazan, O.** (2004). Value pathways to well-being: Healthy values, valued goal attainment, and environmental congruence. In A. Linley & J. Stephen (Eds.), *Positive psychology in practice* (pp. 68-85). New York: John Wiley.
29. **Scheier, M. F. & Carver, C. S.** (2003). Self-regulatory processes and responses to health threats: Effects of optimism on well-being. In J. Suls & K. A. Wallston (Eds.), *Social psychological foundations of health and illness* (pp. 395-428). Malden, MA: Blackwell.
30. **Schmuck, P., Kasser, T. & Ryan, R. M.** (2000). Intrinsic and extrinsic goals: their structure and relationship to well-being in German and U.S. college students. *Social Indicators Research*, vol. 50, 225-241.
31. **Schwartz, S. H.** (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in twenty countries". In: M.P. Zanna (Ed.) *Advances in experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press.
32. **Schwartz, S. H. & Bilski, W.** (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extension and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social psychology*, vol. 58, 878-891.
33. **Seligman, M. E. P.** (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
34. **Triandis, H. C.** (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview.
35. **Vansteenkiste, M., Duriez, B., Simons, J. & Soenens, B.** (2006). Materialistic values and well-being among business students: Further evidence of their detrimental effect. *Journal of Applied Psychology*, vol. 36, 2892-2908.

Assoc. Prof. Ergyul Tair, PhD

*Institute for Population and Human Studies –
Bulgarian Academy of Science
e-mail: ergyul_tair@yahoo.com*

Kalina Popova, psychologist

*Institute for Population and Human Studies –
Bulgarian Academy of Science
e-mail: kalina_popova@yahoo.com*